

Barbara Mitrenga

Sprawozdanie z sympozjum naukowego "Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej", Katowice, 14-15 grudnia 2012

Linguarum Silva 2, 241-245

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Mitrenga

Sprawozdanie z sympozjum naukowego *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej,* Katowice, 14–15 grudnia 2012

W dniach 14–15 grudnia 2012 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach odbyło się sympozjum naukowe na temat *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*. Organizatorem spotkania był Zakład Leksykologii i Semantyki Instytutu Języka Polskiego UŚ. Sympozjum było pierwszym, na tak szeroką skalę, spotkaniem naukowym zorganizowanym w ramach projektu badawczego *Polskie wyrażenia funkcyjne w ujęciu diachronicznym*, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (nr UMO-2011/01/B/HS2/04643), kierowanego przez prof. zw. dr hab. Krystynę Kleszczową. W sympozjum wzięli udział wykonawcy grantu, reprezentujący sześć ośrodków naukowych w Polsce (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Warszawski, Instytut Języka Polskiego PAN) oraz liczni zaproszeni goście zarówno z katowickiej uczelni, jak i spoza niej. Obrady prowadzono w formie wystąpień plenarnych podzielonych na 6 części. Wystąpienia w ramach poszczególnych części każdorazowo wieńczyła dyskusja. Łącznie wygłoszono 21 referatów.

Głównym celem sympozjum było przedstawienie wyników dotychczasowych badań w zakresie poszczególnych klas wyrażeń funkcyjnych w ujęciu historycznojęzykowym przez wykonawców projektu oraz pokazanie szerokich i zróżnicowanych możliwości analizy tej klasy jednostek leksykalnych przez znawców współczesnej polszczyzny, a także innych języków.

Jako pierwszy referat *Pochodzenie spójników przyczynowych w języku angielskim i francuskim* wygłosił Rafał Molencki (UŚ). W swoim wystąpieniu referent zwrócił uwagę m.in. na zjawisko gramatyzacji i leksykalizacji w procesie kształtowania się na przestrzeni wieków spójnika przyczynowego *because* w języku angielskim. Kolejny referat, zatytułowany *Opisać „aby” – uwagi na marginesie ujęcia „Słownika polszczyzny XVI wieku”*, wygłosiła Magdalena Danielewiczowa (UW). Autorka poddała w nim

wnikliwej analizie sposób opisu hasła *aby* w tytułowym słowniku, zwracając uwagę m.in. na sugerowaną przez autorów słownika homonimiczność *aby* (spójnik, partykuła, wykrzyknik), stawiając jednocześnie hipotezę, że być może w XVI wieku *aby* było jednostką monosemiczną, mającą bardzo szeroki zakres odniesienia. W referacie *Wyrażenia funkcyjne „a” oraz „i” w staropolszczyźnie. Problemy elementarne – obecność w tekście i w słownikach* Tomasz Mika (UAM) zwrócił uwagę m.in. na zaobserwowane podczas lektury tekstów staropolskich zjawisko pomijania spójników i przyimków, co w zasadniczy sposób zmienia pogląd na sposób funkcjonowania w najdawniejszej polszczyźnie tych grup wyrażen funkcyjnych. W dyskusji wieńczącej pierwszą część referatów, oprócz pytań odnoszących się bezpośrednio do wystąpień prelegentów, zostały postawione kwestie natury ogólniejszej, takie jak m.in. możliwości wykorzystania materiału leksykalnego zawartego w słownikach historycznych w badaniach nad wyrażeniami funkcyjnymi, zastosowania współczesnej terminologii dotyczącej części mowy do materiału diachronicznego, niebezpieczeństwo „nakładania” współczesnej kompetencji lingwistycznej na interpretację faktów historycznojęzykowych.

W drugiej części sympozjum referaty wygłosili: Adam Dobaczewski (UMK), Magdalena Pastuchowa (UŚ) oraz Anna Szczepanek (UŚ). Pierwsze dwa wystąpienia podejmowały tematykę dopowiedzeń. W wystąpieniu *Jeszcze o dopowiedzeniach* Adam Dobaczewski postawił pytanie o potrzebę wydzielenia klasy dopowiedzeń, a jeżeli tak, to na podstawie jakich kryteriów należałoby tego dokonać. Prelegent zwrócił uwagę na niejednokrotną równokształtność partykuł i dopowiedzeń. Magdalena Pastuchowa (UŚ) w referacie *Kłopoty z dopowiedzeniami – ogląd diachroniczny* omówiła, na podstawie wybranych sześciu dopowiedzeń (m.in. *ano, nu* i *dalibóg*), kwestie związane z historycznojęzykową analizą tej klasy jednostek leksykalnych, podkreślając trudności, z jakimi mierzy się historyk języka w interpretacji poszczególnych elementów. Anna Szczepanek (UŚ) w wystąpieniu *Operatory trybu w ujęciu diachronicznym – problemy badawcze* przedstawiła wybrane zagadnienia związane z opisem operatorów trybu we współczesnej i historycznej polszczyźnie (m.in. z ich budową morfologiczną) oraz wskazała wybrane jednostki leksykalne, które w przeszłości mogły pełnić funkcję operatorów trybu (*gdzie, iż, dać, by*). Dyskusja wieńcząca tę część obrad poświęcona była m.in. rozważaniom na temat możliwości i/lub zasadności klasyfikowania dawnych jednostek leksykalnych zgodnie z klasyfikacjami wypracowanymi na gruncie językoznawstwa synchronicznego. Wśród poruszonych przez prelegentów kwestii znalazło się pytanie o to, czy w rozważaniach poświęconych historii wyrażen funkcyjnych w polszczyźnie obranie synchronii za punkt wyjścia jest zasadne. Dyskutanci próbowali również znaleźć odpowiedź na pytanie, czy istnieją obiektywne kryteria czy testy diagnostyczne, które

pozwolą uznać daną jednostkę leksykalną np. za dopowiedzenie lub partykułę.

W ostatniej, trzeciej części obrad w tym dniu referaty wygłosiło pięcioro prelegentów. Jako pierwsza wystąpiła Kamilla Termińska (UŚ), przedstawiając referat na temat *Stereotypowość w myśleniu o wyrażeniach funkcyjnych*, w którym odniosła się m.in. do sposobu postrzegania funkcji przyimka w wypowiedzi. W dalszej kolejności referat o charakterze porównawczym wygłosił Piotr Sobotka (UMK). W swoim wystąpieniu, zatytułowanym *Próba klasyfikacji i funkcjonalnego opisu partykuł greckich (uwagi wstępne)*, prelegent pokazał, w jaki sposób można opisywać partykuły greckie na podstawie tekstów głównie z V-IV w. p.n.e. Następnie Alina Kępińska (UW) zaprezentowała referat *Pytania rozstrzygnięcia (o rozstrzygnięcia) w historii polszczyzny. Odpowiedniki współczesnego „czy”*. Prelegentka swoją wypowiedź oparła na zestawieniu 25 partykuł pytajnych występujących w pytaniach rozstrzygnięcia, będących odpowiednikami współczesnego czy (m.in. *acz, alboć, aza, li, zalić*), wyekscerpowanych ze *Słownika staropolskiego* oraz *Słownika polszczyzny XVI wieku*. Kolejny referat wygłosiła Agnieszka Słoboda (UAM). Jej wystąpienie na temat *Liczebniki jako wyrażenia funkcyjne w średniowiecznej polszczyźnie* poświęcone było możliwym użyciom czy zastosowaniom liczebników wskazującym na wtórne znaczenia funkcyjne (np. w delimitacji tekstu). Ostatni w tej części obrad referat wygłosiła Krystyna Kleszczowa (UŚ). W wystąpieniu *Przeszłość w terażniejszości. Wyrażenia funkcyjne jako przechowalnia starych znaków i reguł językowych* prelegentka omówiła m.in. możliwe ścieżki, jakimi wyrażenia o znaczeniu referencjalnym przechodzą do klasy wyrażen o funkcji metajęzykowej. W dyskusji dominowały szczegółowe pytania kierowane bezpośrednio do referentów. Dotyczyły one m.in. kwestii kwalifikacji poszczególnych jednostek leksykalnych, możliwości włączenia liczebników do opisu wyrażen funkcyjnych oraz interpretacji dawnych kontekstów z *mówię* jako parentezy lub chwytu retorycznego (łac. *dixit*).

Pierwszą część obrad w drugim dniu sympozjum (15 grudnia) zainicjowała wystąpienie Macieja Grochowskiego (UMK) *Informacja o przygotowywanym „Słowniku gniazdowym partykuł polskich”*. Prelegent przedstawił autorów opracowywanego słownika, omówił jego charakter, ogólne założenia kompozycji pracy oraz makro- i mikrostrukturę słownika. Ponadto przedstawił przyjętą w pracy definicję partykuły. Kolejne wystąpienie również poświęcone było omówieniu założeń planowanej publikacji o charakterze leksykograficznym. Radosław Pawelec (UW) w referacie *Problemy leksykograficzne w przygotowaniu „Słownika zapomnianych wyrażen funkcyjnych”* przedstawił koncepcję słownika oraz poddał pod dyskusję kwestie dotyczące m.in. charakteru publikacji, doboru cytatów, zakresu wykorzystania informacji etymologicznych, informacji o chronologii i frekwencji, sposobu prezentacji materiału, zastosowania odsyłaczy.

W wystąpieniu zatytułowanym *Wyrazy funkcyjne w południowosłowiańskiej lingwistyce* Maria Cichońska (UŚ) zaprezentowała i omówiła listę publikacji poświęconych tematyce wyrazów funkcyjnych w językoznawczej literaturze południowosłowiańskiej. Dyskusję wieńczącą tę część obrad zdominowała debata uczestników sympozjum dotycząca charakteru, kształtu i zawartości przygotowywanego do druku *Słownika zapomnianych wyrażeń funkcyjnych* pod redakcją Radosława Pawelca.

W drugiej części obrad pierwszy referat na temat *Polskie spójniki. Granice systemów i granice jego podsystemów* wygłosiła Jadwiga Wajszczuk (UW). Prelegentka zwróciła uwagę na problem wyodrębnienia klasy spójników z zasobu leksykalnego języka, przedstawiła propozycję podziału leksemów według kryteriów łączliwościowych oraz omówiła podział spójników w świetle hierarchii wyróżnionych kryteriów. W kolejnym wystąpieniu na temat *Wybrane zagadnienia opisu zaimków względnych na przykładzie „jen” i „który”* Krystyna Data (IJP PAN) na podstawie materiału zaczerpniętego ze *Słownika staropolskiego* oraz *Słownika polszczyzny XVI wieku* omówiła proces przekształcenia się pierwotnie anaforycznego zaimka *jen* oraz pierwotnie pytajnego zaimka *który* w zaimki względne, tzw. relatory. Pozostałe dwa referaty poświęcone były przymikom. Aleksandra Janowska (UŚ) w wystąpieniu *Przymiki złożone typu „spod”, „popod” w polszczyźnie. Uwagi o chronologii i genezie zjawiska* przedstawiła wstępne ustalenia badawcze dotyczące mechanizmu kształtowania się na gruncie języka polskiego wybranych przymików złożonych na podstawie kontekstów wskazujących na orientację przestrzenną oraz tzw. wtórnych użyc, w których analizowane przymiki funkcjonowały w kontekstach niezwiązanych z opisem przestrzeni. Natomiast Tomasz Nowak (UŚ) w wystąpieniu na temat *O przymiku „na podstawie [czegoś]” – od podstaw i nie bez podstaw* zaprezentował analizę przywołanego w tytule referatu przymika w ujęciu synchronicznym na gruncie językoznawstwa kognitywnego, omawiając szczegółowo metafory pojęciowe typu *PODSTAWA CZEGOŚ TO FUNDAMENT CZEGOŚ, CZYLI TO, NA CZYM COŚ STOI* realizowane w przykładowych wyrażeniach języka polskiego. Przedstawił też i omówił drzewka struktur frazowych do opisu zdań z przymikiem *na podstawie [czegoś]*. Uczestnicy dyskusji w pytaniach kierowanych do prelegentów zwrócili uwagę na m.in.: możliwość rozumienia języka nie jako systemu, lecz systematoidu, prawdopodobną analogię między współczesnym tworzeniem się połączeń typu *pomiędzy* i procesem kształtowania się w przeszłości przymików złożonych, relację między przymikiem a przedrostkiem, łączliwość dawnego *jenże* i *który*, zjawisko deleksykalizacji w analizie przymika *na podstawie [czegoś]*.

Tematyka referatów w ostatniej części sympozjum poświęcona była wykładnikom intensywności. Dagmara Bałabaniak (UO) w wystąpieniu *Wykładniki intensywności związane z pojęciami WIELKOŚCI i ILOŚCI* omówiła użycia wykładników *bardzo, wielce (wielice), wiele, dużo (duże), wyso-*

ce, głęboko i grubo w kontekstach do końca XVIII wieku, zwracając uwagę przede wszystkim na użycia odmienne od współczesnych. Barbara Mitrenga (UŚ) w referacie *Wykładniki intensywności typu „strasznie”, „przeraźliwie”, „potwornie”. Próba interpretacji diachronicznej* omówiła zasadność włączenia wykładników intensywności do wyrażen funkcyjnych, przedstawiła genezę i czas pojawienia się w polszczyźnie intensyfikatorów *strasznie, straszliwie, potwornie, przeraźliwie, okropnie, koszmarnie, makabrycznie i masakrycznie*. Prelegentka na podstawie obserwacji kontekstów poświadczających użycie wymienionych intensyfikatorów w polszczyźnie historycznej i współczesnej pokazała różny zakres ich łączliwości, będący świadectwem częściowej lub całkowitej leksykalizacji poszczególnych wykładników. Sympozjum zakończył komunikat Marioli Jakubowicz (IS PAN) na temat *Czym mogą być motywowane wykładniki intensywności? Na przykładzie różnojęzycznych odpowiedników polskiego „bardzo”*. W swoim wystąpieniu o charakterze porównawczym prelegentka omówiła cztery grupy innojęzycznych odpowiedników polskiego *bardzo*, tj. ilościowe, wyrażające intensywność, oceniające i inne. W każdej z wymienionych grup wskazała przykłady intensyfikatorów zaczerpnięte z łaciny i greki, a także z języków słowiańskich (np. czeskiego i bułgarskiego), bałtyckich (litewskiego, łotewskiego), germańskich (np. niemieckiego, duńskiego) i innych. Dyskusja wieńcząca ostatnią część obrad poświęcona była rozważaniom m.in. na temat kształtowania się wtórnego intensyfikującego znaczenia pierwotnych przysłówków, np. *mocno, silnie i grubo*, zasadności mówienia o homonimii w odniesieniu do *strasznie* (przysłówek) i *strasznie* (intensyfikator) oraz możliwościach ustalenia chronologii poszczególnych wykładników na gruncie polszczyzny.

Sympozjum było okazją do wymiany myśli między badaczami różnych dyscyplin językoznawczych, pokazania różnych aspektów analizy wyrażen funkcyjnych w polszczyźnie historycznej i współczesnej oraz innych językach. Umożliwiło dyskusję nad określeniem granic analizowanego pola badawczego, ale także zasygnalizowanie problemów, z którymi niejednokrotnie mierzą się realizatorzy grantu, a zarazem próbę poszukiwania ich rozwiązań.

Wygłoszone podczas sympozjum referaty zostaną opublikowane w tomie *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej* nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.